

Motion till riksdagen 2025/26:3424

av Jan Riise m.fl. (MP)

Politik för urfolket samerna

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en svensk ratificering av ILO-konvention 169 om urfolkens rättigheter och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att skapa förutsättningar för en långsiktig inriktning vad gäller samernas rätt till mark och vatten och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda hur utvecklingen av markanvändningen i Sápmi påverkar samernas rättigheter, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att tillförsäkra samerna rättigheter vad gäller samtycke och konsultation fullt ut i pågående och kommande processer för tillstånd för samtliga gruvprojekt, såväl de strategiska inom EU:s CRMA som övriga, och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda hur utvecklingen av markanvändningen i Sápmi påverkar samernas rättigheter och hur intäkter från exempelvis gruvverksamhet kan komma även samerna till godo och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om ett snart tillsättande av en ny utredning för att ta vidare de frågor som lämnades när Renmarkskommittén upplöstes och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

Det samiska folket har i tusentals år bebott de norra delarna av Sverige, Norge, Finland och Kolahalvön i Ryssland. Det är något vi bör värna och vara stolta över. Ändå har Sverige, i likhet med övriga länder inom Sápmi, en lång historia av förtryck, hårdför assimilering och strukturell rasism gentemot samerna, Europas enda erkända urfolk. Den förda politiken har under lång tid underminerat samernas egna sociala, kulturella och ekonomiska strukturer, vilket tillintetgjort många samiska samhällen och deras

traditionella levnadssätt. Än idag utsätts det samiska livet – kulturen, språken, näringarna, naturtillgångarna – för allvarliga påfrestningar från flera håll.

Att erkänna och förverkliga de samiska rättigheterna är en del av Sveriges förpliktelser i att respektera mänskliga rättigheter. Men tyvärr har Sverige år efter år kritiserats av olika FN-organ och Europarådet för våra uteblivna reformer. Länder som i andra avseenden är jämförbara – Norge, Kanada, Nya Zeeland, Australien – har tagit tag i sin historia och sina frågor. Sverige är numera undantaget.

Miljöpartiet står upp för samers rättigheter och för ett levande samiskt samhällsliv. Under vår tid i regering och nu som oppositionsparti har vi drivit på för högre ambitioner i politiken för det samiska folket och gör det fortsatt. Vi har fått mycket gjort men mycket mer återstår och behöver göras.

Urfolksrätten måste respekteras och implementeras

Sverige ratificerade FN:s deklaration om urfolks och stamfolks rättigheter 2007. En grundläggande bestämmelse i deklarationen är artikel 3, som likställer urfolk med andra folk, vilket erkänner rätten till självbestämmande inom en befintlig stat. Dessutom stadgar deklarationen att urfolk har rätt att äga, bruka och utveckla det land som de traditionellt använt.

Mot bakgrund av den internationella kritik som riktats mot Sveriges brister i efterlevnaden av urfolksrätten, är det minst sagt hög tid att svenska staten omsätter internationella mål och principer i praktiken. För att stärka urfolksrätten krävs både politiska åtgärder och en starkt lagstiftning, bland annat vad gäller skydd av natur. Ett starkt naturskydd är en förutsättning för att bevara urfolkens traditioner och levnadssätt, vilket också erkändes genom överenskommelsen ”Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework” vid COP 15-mötet 2022. Ytterligare förslag på hur samernas rättigheter kan stärkas ges förslag på i denna motion.

Det främsta folkrättsliga instrumentet för skydd av urfolk är ILO:s konvention 169 om ursprungsfolk och stamfolk. Konventionen antogs av Internationella arbetsorganisationen ILO 1989 men har ännu inte ratificerats av Sverige, trots kritik från flera internationella organ och trots att konventionens bäring på Sverige har utretts flera gånger. I Högsta domstolens dom i Girjasmålet uttalar domstolen att ILO 169 i delar redan är bindande för Sverige genom att ge uttryck för allmänna folkrättsliga principer, något som understryker konventionens betydelse. Det är av stor vikt för Sveriges röst i världen att regeringen fortsätter att stå upp för mänskliga rättigheter för urfolk både i vårt eget land och runt om i världen. En ratificering av konventionen är ett viktigt steg i detta.

Starkt samisk rätt till mark och vatten

Gruvnäringen, omställningen till ett förnybart energisystem, skogsbruket och turismen har utvecklats snabbt under senare år. Det har lett till att samernas rätt och möjligheter att använda mark och vatten inom renskötselområdet minskat i takt med nya krav på mark för exempelvis nya gruvor eller ett mer intensivt skogsbruk.

Markerna och den samiska kulturen är under hårt tryck både från klimatförändringar och förändrad markanvändning. Det gäller exempelvis dämningar och vattenkraft-

byggen som lett till permanenta skador på landskapet, etablerade och planerade gruvor, turism och skogsbruk.

I Sverige ligger nio av tolv aktiva metallgruvor i det samiska renskötselområdet. Det sammantagna området för gruvdrift, inklusive prospekteringstillstånd, på traditionella samiska territorier i Sverige ökade från cirka 10 000 hektar till 25 000 hektar mellan 2000 och 2017, enligt uppgifter från Amnesty Sápmi.

Enligt nationell rätt har samebyarna rätt att använda mark och vatten inom renskötselområdet för renbete, jakt och fiske. Men denna rätt måste säkras och stärkas ytterligare, mot bakgrund av de ständigt växande kraven på tillgång till mark från olika aktörer.

Det finns alltså goda skäl att överväga och utreda hur en kumulativ och ständigt pågående förändring av markanvändningen faktiskt påverkar den samiska rätten att bibehålla och utveckla sin kultur. En sådan granskning menar vi i Miljöpartiet behöver vägas in i nya tillståndprocesser för verksamheter på traditionella samiska marker.

Efter Högsta domstolens dom i Girjasålet år 2020, gav den förra regeringen en parlamentarisk kommitté i uppdrag att se över de delar som handlar om samebyarnas ensamrätt i förhållande till staten att upplåta jakt och fiske. Kommittén presenterade 2023 sitt delbetänkande ”Jakt och fiske i renbetesland” (SOU 2023:46). Kommittén gör bedömningen att de historiska förhållandena i Lappland starkt talar för att även andra samebyar på sådan mark har motsvarande rätt som Girjas sameby. Även samebyarna i Jämtland bedöms ha starka egendomsskyddade rättigheter till sin markanvändning, även om de inte bedöms ha rätt till upplåtelse.

Kommittén föreslog dock att staten inte skulle ändra det nuvarande systemet för upplåtelse av jakt och fiske, utan invänta kommitténs förslag på en permanent rättslig reglering i slutbetänkandet. Men i november 2024 meddelade regeringen att man avsåg att avveckla kommittén i dess dåvarande form, för att i stället tillsätta en ny utredning med ett delvis annat uppdrag. Enligt uppgift bereds ett sådant förslag inom Regeringskansliet.

Miljöpartiet utgår från att regeringen, utifrån såväl Girjasdomen som Renmarks-kommitténs delbetänkande, i beredningen för en ny utredning skapar förutsättningar för en långsiktig inriktning vad gäller samernas rätt till mark och vatten, liksom till jakt och fiske.

Miljöpartiet vill se en lagstiftning som ger hela det samiska folket de rättigheter som följer av de internationella konventioner Sverige ställt sig bakom. Det är mycket viktigt att vi hittar en modell som fungerar bra på lång sikt och som tar alla relevanta intressen i beaktande.

Gruvprojekt i Sápmi

Högsta förvaltningsdomstolen har tidigare beviljat gruvbolaget Jokkmokk Iron Mines AB (helägt dotterbolag till brittiska Beowulf Mining PLC) bearbetningskoncession för området Gállok. Detta innebär dels att gruvbolaget har kunnat gå vidare med planerna på att etablera en gruva i området, dels att den politiska delen av processen är avslutad – nu är det rättsliga frågor som återstår.

Miljöpartiet har, tillsammans med bland annat berörda samebyar, Naturvårdsverket, Amnesty, Civil Rights Defenders, Sametinget och Unesco, påtalat de stora och oåter-

kalleliga konsekvenser som en gruva i Gállok skulle innebära för bland annat rennäringen, dricksvattnet, den lokala miljön och världsarvet Laponia.

Vi behöver gruvor i den gröna omställningen men gruvan i Gállok visar även på att det finns behov av att se över miljöbalkens intresseavvägningsbestämmelse. I en avvägning mellan motstående intressen måste samers rättigheter och berörda samebyars synpunkter värnas och respekteras i större utsträckning än idag.

Ett annat exempel är den planerade nickelgruvan i Rönnbäck utanför Tärnaby i Västerbotten. Gruvbrytningen är tänkt att ske i tre öppna dagbrott i Björkvattsdalen, en dalgång med ett rikt djur- och naturliv vid Umeälvens övre del. Berörda samer befarar att gruvprojektet skulle förstöra renbetesmarker, fiskevatten, jaktmarker, heliga platser och samisk kulturmiljö och dessutom riskera dricksvattnet längs Umeälven.

FN:s rasdiskrimineringskommitté har fastställt att den svenska staten, genom att bevilja tillstånd till gruvföretaget, brutit mot rätten till egendom och till juridisk prövning och gjort sig skyldig till rasdiskriminering. FN-kommittén har rekommenderat Sverige att revidera gruvtillstånden efter en process med samiskt fritt informerat förhandssamtycke. Det är angeläget att den processen påbörjas.

I mars 2025 har också ett antal ”strategiska projekt” inom EU:s Critical Raw Materials Act presenterats, varav flera inom Sápmi, ägda av bland andra LKAB och Talga AB. Projekten kommer att få stöd från EU bland annat för att förenkla och förkorta tider för tillståndsprövning. Det är angeläget och nödvändigt, menar Miljöpartiet, att samernas rättigheter inte åsidosätts i dessa processer och att kraven på samtycke och konsultation upprätthålls.

Enligt minerallagen har samiska företrädare rätt att begära konsultation enligt konsultationslagen när det gäller exempelvis undersökningstillstånd i prospekteringsfasen. Vi menar att det skulle kunna vara den omvända ordningen, att den som söker undersökningstillstånd faktiskt är skyldig att söka samråd och konsultation med åtminstone den eller de samebyar som berörs och den eller de som representerar samer i området, exempelvis genom myndigheten Sametinget.

Ersättning för naturresurser

Den gröna omställningen kräver, och kommer att kräva, resurser. Alltifrån järnmalm till sällsynta jordartsmetaller. Samtidigt är omställningen inte grön om den medför kränkningar av mänskliga rättigheter, såsom urfolksrätten. Forskning har visat att gruvdrift, tillsammans med skogsbruk och vindkraft, är den konkurrerande markanvändning som är mest kritisk ur ett renkötselperspektiv. Gruvdriften medför permanenta förändringar på landskapet och flera kumulativa effekter, såsom utbyggd infrastruktur, föroreningar och buller. Gruvetableringar har dessutom en stor påverkan på lokalmiljön, kommunen, närboende och de näringar och verksamheter som redan finns på platsen. Det är inte ovanligt att gruvetableringar kräver stora offentliga investeringar och att regioner och kommuner får ta de ekonomiska, sociala och ekologiska kostnaderna medan vinsterna tillfaller gruvbolagen.

Detta är inte acceptabelt – den gröna omställningen får inte ske på bekostnad av lokalsamhällen och Sveriges skyldigheter gentemot urfolksrätten. Miljöpartiet anser att öppnandet av nya gruvor endast bör ske efter gedigen undersökning av miljöpåverkan, med full respekt för principen om lokalbefolkningens fria och väl underbyggda förhandsgodkännanden och med full respekt för samers rättigheter. Gruvor behövs, men

den potentiella nyttan av en ny gruva måste vägas noga mot påverkan på natur och människor, och beslut ska inte tas lättvindigt.

Det är uppenbart att regeringen har helt andra intressen än lokalsamhällen, naturvärden och urfolksrätten för ögonen när de nu vill göra det enklare att bryta innovationskritiska metaller och mineral i Sverige. Utredningen En tryggad försörjning av metaller och mineral föreslår bland annat en statlig gruvpott som lokalsamhällen kan ta del av för att i högre utsträckning gå med på gruvprojekt. För att gruvverksamhet ska etableras behövs ett så kallat socialt medgivande från närboende och krav ska ställas på information, dialog och vägledning.

Vi är kritiska till förslaget om att staten ska stå för gruvpotten och anser att den ekonomiska bördan för detta i högre utsträckning bör bäras av de företag som vill bedriva gruvverksamhet. För att försörjningen ska vara hållbar krävs dessutom ett ökat samiskt inflytande över hur naturresurserna nyttjas och ett fortsatt starkt miljöskydd. Intäkter från naturresurserna måste också i högre grad bidra till utveckling i det samiska samhällslivet. Statliga bolag som hämtar sina intäkter i Sápmis naturresurser bör årligen avsätta en andel av intäkterna för att finansiera förvaltningen och utvecklingen av samiskt samhällsliv, språk och kultur. Även andra bolag vars verksamheter kraftigt påverkar Sápmis naturresurser bör bidra. Former och avgränsningar för detta behöver utredas.

Återuppta det arbete som gjordes i Renmarkskommittén

Efter Högsta domstolens dom i Girjas målet år 2020, gav den förra regeringen en parlamentarisk kommitté i uppdrag att se över de delar som handlar om samebyarnas ensamrätt i förhållande till staten att upplåta jakt och fiske. Kommittén presenterade sitt delbetänkande ”Jakt och fiske i renbetesland” år 2023 (SOU 2023:46) och gjorde där bedömningen att de historiska förhållandena i Lappland starkt talar för att även andra samebyar på sådan mark har motsvarande rätt som Girjas sameby. Även samebyarna i Jämtland bedömdes ha starka egendomsskyddade rättigheter till sin markanvändning, även om de inte bedöms ha rätt till upplåtelse. Kommittén föreslog dock att staten inte ska ändra det nuvarande systemet för upplåtelse av jakt och fiske, utan i stället invänta kommitténs förslag på en permanent rättslig reglering i slutbetänkandet.

Regeringen beslöt emellertid att föreslå en avveckling av Renmarkskommittén innan slutbetänkandet var färdigt, i slutet av 2024, med avsikt att tillsätta en ny utredning för att driva arbetet vidare, bland annat mot bakgrund av de remissvar som inkommit avseende delbetänkandet.

Miljöpartiet förutsätter att detta sker inom en snar framtid. Sedan Renmarkskommittén upplöstes har inga nya initiativ publicerats, utan ärendet bereds inom Regeringskansliet.

Gruvprojekt i Sápmi

Högsta förvaltningsdomstolen har tidigare beviljat gruvbolaget Jokkmokk Iron Mines AB (helägt dotterbolag till brittiska Beowulf Mining PLC) bearbetningskoncession för området Gállok. Detta innebär att gruvbolaget har kunnat gå vidare med planerna på att etablera en gruva i området. För närvarande arbetar bolaget med en ansökan om miljö-tillstånd hos mark- och miljödomstolen.

Miljöpartiet har, tillsammans med bland annat berörda samebyar, Naturvårdsverket, Amnesty, Civil Rights Defenders, Sametinget och Unesco, påtalat de stora och oåterkalleliga konsekvenser som en gruva i Gállok skulle innebära för bland annat rennäringen, dricksvattnet, den lokala miljön och världsarvet Laponia.

Järnmalmsfyndigheten är dessutom relativt liten och gruvbrytningen väntas bara pågå i drygt 14 år. Tidigare erfarenheter av sådana kortsiktiga industrier har visat sig innebära stora ekonomiska, sociala och ekologiska förluster för det offentliga, samtidigt som de stora vinsterna tillfaller ett börsnoterat bolag. Detta ställs mot vikten av att bevara ett område med höga naturvärden som har avgörande betydelse för Sveriges urfolk och berörda samebyars rennäring.

Vi behöver gruvor i den gröna omställningen, men en ny järnmalmsgruva har inget med omställningen att göra. Gruvan i Gállok måste stoppas. Fallet med Gállok visar även på att det finns behov av att se över miljöbalkens intresseavvägningsbestämmelse. I en avvägning mellan motstående intressen måste samers rättigheter och berörda samebyars synpunkter värnas och respekteras i större utsträckning än idag.

Ett annat exempel är den planerade nickelgruvan i Rönnbäck utanför Tärnaby i Västerbotten. Gruvbrytningen är tänkt att ske i tre öppna dagbrott i Björkvattsdalen, en dalgång med ett rikt djur- och naturliv vid Umeälvens övre del. Berörda samer befarar att gruvprojektet skulle förstöra renbetesmarker, fiskevatten, jaktmarker, heliga platser och samisk kulturmiljö och dessutom riskera dricksvattnet längs Umeälven.

FN:s rasdiskrimineringskommitté har fastställt att den svenska staten, genom att bevilja tillstånd till gruvföretaget, brutit mot rätten till egendom och till juridisk prövning och gjort sig skyldig till rasdiskriminering. FN-kommittén har rekommenderat Sverige att revidera gruvtillstånden efter en process med samiskt fritt informerat förhandssamtycke. Det är angeläget att den processen påbörjas.

I mars 2025 har också ett antal ”strategiska projekt” inom EU:s Critical Raw Materials Act presenterats, varav flera inom Sápmi, ägda av bland andra LKAB och Talga AB. Projekten kommer att få stöd från EU bland annat för att förenkla och förkorta tider för tillståndsprövning. Det är angeläget och nödvändigt, menar Miljöpartiet, att samernas rättigheter inte åsidosätts i dessa processer och att kraven på samtycke och konsultation upprätthålls.

Jan Riise (MP)

Mats Berglund (MP)

Annika Hirvonen (MP)

Ulrika Westerlund (MP)

Camilla Hansén (MP)

Nils Seye Larsen (MP)